УДК 801.321.1(030)

ПРОЕКТ СИСТЕМНОГО СЛОВНИКА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Голуб Ю.І.

Робота над складанням проекту будь-якого словника має такі етапи:

1. Обґрунтування його необхідності й актуальності.
2. Визначення типу й основних характеристик словника.
3. Встановлення точного адресату.
4. Відбір одиниць реєстру слів, систематизація лексичного матеріалу відповідно до прийнятих авторами принципів організації словника, вироблення умовних позначень і поміток.
5. Вироблення авторської концепції словникової статті, що враховує особливості параметризації, спосіб розташування матеріалу лексикографування, вибір типу словникових визначень.

Створення проекту системного словника англійської мови також проходило поетапно.

Необхідність та актуальність названого лексикографічного довідника обумовлюється тим фактом, що сьогодні отримання інформації про різні системні зв'язки одиниць англійського лексикону вимагає звернення до великої кількості джерел. Це значно ускладнює роботу із словником, а отже, суперечить одному з основоположних принципів лексикографії - принципу утилітарності. Для того, щоб допомогти пересічному користувачеві пізнати лексичну систему англійської мови і максимально використовувати багатство її ресурсів, необхідно максимально представити в рамках одного словника всю різноманітну інформацію про системні зв'язки лексичних одиниць, яка наводиться різними лексикографічними джерелами. Це завдання і повинен виконати системний словник англійської мови. Досягнення цієї мети, на наш погляд, необхідне не тільки з наукової точки зору, але й для розвитку самої лексикографічної творчості. Поєднання в словнику переваг зручного довідника і наукової праці, поза всяким сумнівом, підніме його престиж, оскільки користувач буде знаходити в ньому інформацію не про ізольоване слово, а про певну ділянку лексичної системи, умовним центром якої є необхідне слово.

У цій статті ми хочемо висвітлити питання, пов'язані з визначенням типу словника, його загальної характеристики і адресату, окреслити принципи відбору одиниць реєстру слів і порядок їх розташування, розкрити особливості побудови словникової статті.

Сама назва розробленого нами лексикографічного довідника - системний словник - вказує на його головну типологічну особливість. Проаналізуємо тип словника відповідно до деяких традиційних основоположних ознак:

- *З кута зору способу опису слова* цей словник є загальним, оскільки він орієнтований на опис усього багатоманіття аспектів лінгвістичної сутності одиниць англійського лексикону.

- *З кута зору розташування матеріалу* це алфавітний словник. Однак він включає елементи ідеографічного і гніздового словників.

- *З кута зору епохи функціонування слів* - це неісторичний словник, оскільки в ньому представлений синхронний зріз лексики англійської мови.

- *З кута зору відбору лексики* системний словник англійської мови задумано як словник тезаурусного типу. Однак практичні можливості укладачів словника і той факт, що його адресатом є користувач, для якого англійська мова є іноземною, накладає деякі обмеження на вибір одиниць реєстру слів. Передусім слід відзначити, що об'єктом лексикографування в цьому випадку є літературна лексика англійської мови. Це передбачає мінімальну представленість у словнику термінів, діалектних слів, сленгізмів. Архаїзми, неологізми, рідковживані слова використовуються в словникових статтях тільки в тих випадках, коли їх наведення є важливим з точки зору відображення тих чи інших системних відношень. У той же час ми хочемо підкреслити, що відбір одиниць реєстру слів не є суворо регламентованим. Розроблена нами методика може бути застосована при складанні словників, що відображають різні стилістичні й тематичні пласти англійського лексикону, наприклад, системного словника термінів англійської мови, системного словника англійської діалектної лексики, системного словника сленгу англійської мови.

- *З кута зору адресата* словник призначено для користувачів, для яких англійська мова є іноземною. І хоч він не замислюється як навчальний, сам принцип подачі лексичного матеріалу передбачає деяку методичну направленість. Відображення системних зв'язків близьких у тому чи іншому відношенні лексичних одиниць дозволяє глибше пізнати лексичну систему англійської мови і більш повно використовувати багатство її ресурсів, що є вельми істотним при вивченні як рідної, так і іноземної мови.

Словник буде складатися з трьох частин:
1. Власне словник.
2. Тематико-ідеографічний індекс.
3. Морфологічний індекс.

У першій, основній, частині системного словника заголовні одиниці розташовуються за алфавітом. Кожний увід має літерно-цифровий код, що відсилає користувачів до тематико-ідеографічного індексу. Літерний код вказує на тематико-понятійну співвіднесеність слова, позначаючи певне семантичне поле, до якого воно належить. Цифровий код відповідає порядковому номеру слова усередині семантичного поля. Тлумачення кожної заголовної одиниці міститься в словниковій статті, побудованій за принципом групової семантизації. Дотримування цього принципу відкриває широкі можливості для адекватного опису близьких в тому чи іншому відношенні слів шляхом комплексного урахування різних лексичних угрупувань і їх відображення в кожній словниковій статті. Крім того, словникова стаття містить дефініцію, граматичну інформацію, стилістичні та ареальні помітки.

Тематико-ідеографічний індекс складено на основі синоптичної схеми «Лексикону сучасної англійської мови» Т. Макартура (Longman Lexicon of Contemporary English, 1981). Ця схема представляється нам вдалим поєднання тематичного і понятійного моделювання лексичної системи англійської мови. Кожному семантичному полю і мікрополю передує літерний код, всі слова, розташовані усередині поля, мають порядковий номер. Тематико-ідеографічний індекс являє собою перелік слів, у ньому відсутні словникові статті. Наявність у словнику даного індексу дозволить користувачам отримати широку інформацію про лексичні одиниці, об'єднані тематичною або концептуальною спільністю зі словом, що їх цікавить. Отже, друга частина словника виконує завдання відображення семантичної системності лексикону.

Морфологічний індекс містить тлумачення словотворчих елементів, що беруть участь у творенні похідних слів, які наводяться в словникових статтях першої частини словника. Усі словотворчі елементи розташовані за алфавітом і супроводжуються описово-функціональними визначеннями:

-ish. 1-ish is added to many adjectives in order to form other adjectives. Adjectives formed like this describe something as having a particular property, or colour, but only to limited extent. For example, 'reddish' means slightly red, and 'smallish' means slightly smaller than average, but not very small. EG …*dark-darkish*… …*young-youngish*… …*big-biggish*… …*yellow-yellowish.*

2-ish is also added to some nouns in order to form adjectives. Adjectives formed like this describe someone or something as being like a particular kind of person or thing. For example, 'childish' means like a child, or typical of a child. EG …*girl-girlish*… …*monk-monkish*…

При складанні морфологічної частини системного словника за основу беруться дані таких словників: Collins Cobuild English Language Dictionary, The Concise Oxford Dictionary of Current English, The American Heritage Dictionary. Наявність морфологічного індексу дозволяє наводити в першій частині словника похідні лексичні одиниці без визначень, оскільки самостійне виведення користувачами значень більшості похідних шляхом поєднання значень кореневих слів і словотворчих елементів не викликає утруднень.

Оскільки розроблений нами системний словник англійської мови має на меті відображення різноманітних відношень між одиницями англійського лексикону, то його мікрорівнева організація повинна відзначатися послідовним нарощуванням системних лексикографічних параметрів. Системна організація лексикону проявляється в його мікро- й макроструктурованості, в існуванні розгалуженої мережі внутрішньослівних та міжслівних зв'язків. Отже, системний словник повинен не тільки відображати семантичну структуру кожного слова, але й вказувати на факт існування різних лексичних угрупувань - предметно-тематичних і лексико-семантичних груп, родо-видових ієрархій, синонімічних рядів, антонімічних пар, словотворчих гнізд - тобто показувати кожну лексичну одиницю не ізольовано, а в усьому розмаїтті зв'язків з іншими одиницями. Подібне завдання висуває на перший план словотворчі, семантичні й синтаксичні системні параметри, які передбачають зазначення в кожній словниковій статті похідних слів, гіперо-гіпонімічних і тематичних відповідностей, синонімів, антонімів, стійких словосполучень, ядерним елементом яких є описуване слово, його комбінаторних можливостей.

Стаття системного словника англійської мови буде відзначатися нетрадиційною побудовою. Лексикографований матеріал об'єднується в таблицю, що складається з десяти рядків. Кількість стовпців залежить від числа лексико-семантичних варіантів, які виділяються в слові.

Перший рядок цієї статті поєднує орфографічний, орфоепічний, акцентологічний, граматичний та семантичний параметри. Семантика слова розкривається за допомогою описових визначень. Другий рядок вказує на тематико-понятійні відповідності слова. Фрагмент словникової статті, що починається третім і закінчується сьомим рядком, об'єднує найбільш близькі елементи лексико-семантичної групи. У третьому рядові вказуються гіпероніми, яким передує символ ←, і гіпоніми - перед ними стоїть символ →. У четвертому рядкові перераховуються синоніми. У п'ятому наводяться слова, зв'язані з заголовною одиницею тематичною спільністю. У шостому дається антонімічна парадигма. Власне антоніми виносяться в сьомий рядок. Восьмий рядок демонструє елементи словотворчого гнізда із зазначенням їх семантико-функціональної приналежності. У двох останніх рядках розкриваються комбінаторні можливості кожної лексичної одиниці шляхом наведення вільних (дев'ятий рядок) та стійких словосполучень (десятий рядок).

Запропонований нами принцип побудови словникової статті акцентує увагу користувачів на системних зв'язках одиниць лексикону не лише змістом лексикографічних параметрів, але й самим розташуванням словникового матеріалу. Деякі сумніви викликають неуникливі при подібній організації словникової статті пустоти, обумовлені семантичною невизначеністю лексикону. Однак, на наш погляд, відсутність певних системних відповідників, яка властива тій чи іншій лексичній одиниці, також є інформативною, що компенсує певну нераціональність використання словникового простору.

Таблиця 1.

1	**Funny** / f nɪ / *adj.* **(funnier, funniest) 1.** Causing one to laugh or be amused	**2.** Unusual and difficult to explain	**3.** Being slightly ill or crazy
2	entertainment	general, usual, unusual	bodily conditions
3			
4	laughable, droll, humorous, comic(al), farcical	odd, strange, queer, curious,	ill, sick, unwell, eccentric
5	amusing, diverting, witty, entertaining	grotesque, bizarre, fantastic, mysterious, puzzling	weak, unfit, ailing, indisposed, crazy, mad, lunatic, maniacal
6	serious, solemn, grave, sober	ordinary, usual, normal	healthy, sane
7	sad		
8	funnily *adj.,* funniness *n.,*	**funnies** *n.* - comic strips in	newspapers
9	~ to + inf. (it's ~ to listen to him), ~ that + clause (it's ~ that he didn't call)	~ about (there's sth ~ about him)	
10	**see the ~ side of -** be able ~ **ha-ha** - amusing ~ **business -** sth illegal or ~ **peculiar** - strange ~ **money -** printed illegally ~ **man** - a man with a	to laugh in a difficult or bad disapproved, reputation for humour	situation

Така структура словникової статті, на наш погляд, дійсно втілює принцип послідовного нарощування системних лексикографічних параметрів, оскільки в ній розкривається семантична, словотворча, синтаксична системність лексикону шляхом відображення парадигматичних і синтагматичних зв'язків його одиниць.

Проаналізуємо більш детально словникове тлумачення прикметника **funny**.

Наведемо ще раз зміст кожного рядка словникової статті:
1. Семантична структура слова.
2. Відсилки до семантичного поля.
3-7. Лексико-семантична група:

3. Гіперо-гіпонімічні відповідності.
4. Синоніми.
5. Тематично близькі слова.
6. Антонімічна парадигма.
7. Власне антоніми.
8. Похідні слова.
9. Вільні словосполучення.
10. Стійкі словосполучення.

Трьома лексико-семантичними варіантами, які наводяться в першому рядку, прикметник **funny** входить до трьох семантичних полів: 1. Розваги.

2. Загальне, звичайне, незвичайне.

3. Стан організму.

Назви семантичних полів подаються в другому рядкові.

У своєму першому значенні прикметник **funny** складає елементарну лексико-семантичну групу зі словами **laughable**, **droll**, **humorous, comical, farcical, amusing, diverting, witty, entertaining, serious, solemn, grave, sober, sad,** розташованими в третьому - сьомому рядках. Пустоти в третьому рядкові пояснюються відсутністю гіперо-гіпонімічних відповідників. Прикметники, перераховані в четвертому рядкові, зв'язані зі словом **funny** відношеннями синонімії, маючи в своєму значенні об'єднуючу сему - «викликати сміх». У п'ятому рядкові наводяться слова найбільш близькі тематично. Прикметники, розташовані в шостому і сьомому рядках, утворюють разом з **funny** антонімічну парадигму, в якій власне антонімом є слово **sad**, яке протиставлене за ознакою «викликати сміх» - «викликати сум». Зв'язуючим елементом між **funny** і **sad** виступає прикметник **serious**, який реалізує семантичну ознаку «не викликати сміх». Слова **solemn, grave, sober** також входять до зазначеної антонімічної парадигми, оскільки вони близькі за значенням зі словом **sad**.

У другому значенні прикметник **funny** складає елементарну лексико-семантичну групу зі словами: **odd, strange, queer, curious, grotesque, bizarre, fantastic, mysterious, puzzling, ordinary, usual, normal,** розташованими в третьому - шостому рядках. Пустоти в третьому рядкові пояснюються відсутністю гіперо-гіпонімічних відповідників. Прикметники, перераховані в четвертому рядкові, зв'язані зі словом **funny** відношеннями синонімії, маючи в своєму значенні об'єднуючу сему - «бути дивним». У п'ятому рядкові наводяться слова найбільш близькі тематично. Прикметники, розташовані в шостому рядкові, утворюють разом з **funny** антонімічну парадигму, в якій реалізується протиставлення «бути дивним» - «бути звичайним».

У третьому значенні прикметник **funny** складає елементарну лексико-семантичну групу зі словами: **ill, sick, unwell, eccentric, crazy, mad, weak, unfit, ailing, indisposed, maniacal, lunatic, healthy, sane,** розташованими в третьому - шостому рядках. Пустоти в третьому рядкові пояснюються відсутністю гіперо-гіпонімічних відповідників. Прикметники, перераховані в четвертому рядкові, зв'язані зі словом **funny** відношеннями синонімії, маючи в своєму значенні об'єднуючу сему - «бути хворим». У п'ятому рядкові наводяться слова, найбільш близькі тематично. Прикметники, розташовані в шостому рядкові, утворюють разом з **funny** антонімічну парадигму, в якій реалізується протиставлення «бути хворим» - «бути здоровим».

Зі словами **funnily, funniness, funnies** описувана лексична одиниця складає словотворче гніздо. Значення прислівника **funnily** легко виводиться шляхом поєднання значень прикметника **funny** та суфікса **-ly**, тому **funnily** подається в словниковій статті без визначення. З цієї ж причини відсутнє визначення і в іменника **funniness.** Нагадаємо, що всі афікси, які беруть участь у творенні похідних слів, наведених у словнику, зібрані в його морфологічній частині, де розташовуються за алфавітом. Отже, самостійне виведення користувачами значень похідних слів не представляє складності. Значення іменника **funniness** вимагає окремого визначення, яке і наводиться у восьмому рядку словникової статті.

Не менш важливим, ніж розкриття семантичної і словотворчої системності, є опис системності синтаксичної. Цьому аспекту присвячені дев'ятий та десятий рядки словникової статті. В дев'ятому рядку розкриваються комбінаторні можливості **funny** в його різних значеннях. Так, у значенні «незвичайний, важкий для пояснення» **funny** сполучається з іменниками й займенниками, яким передує прийменник **about.** А в значенні «те, що викликає у когось сміх, розважає» **funny** вимагає після себе інфінітив з часткою **to.** Відображення сполучуваності слова пов'язане також з проблемою структури речення, оскільки реалізація тих чи інших значень може вимагати вживання слів у реченнях певної структури. Так, значення «те, що викликає у когось сміх, розважає» реалізується в складнопідрядному реченні з підрядним з'ясувальним, що поєднується з головним за допомогою сполучника **that.**

Відображення синтаксичної системності передбачає також зазначення стійких словосполучень. У десятому рядкові проаналізованої словникової статті наводяться такі стійкі словосполучення, ядерним

елементом яких є прикметник **funny:** see the ~ side of, ~ ha-ha, ~ peculiar, ~ business, ~ money, ~ man. Кожне стійке словосполучення супроводжується визначенням.

Таким чином, різні прояви лексичної системності, багаторазово відображаючись у тематичних, синонімічних, антонімічних, словотворчих, функціональних системних зв'язках кожної лексичної одиниці, утворюють розгалужену мережу, яка є одним із важливіших вимірів лексичної системи мови. Відтворення фрагментів цієї мережі зв'язків і відношень в рамках однієї статті системного словника, безсумнівно, сприяє адекватному відображенню мікро- і макроструктурованості словникового складу англійської мови. Це доводить відповідність словника тим завданням, для виконання яких його було розроблено.